

Evlilik öncesi sağlık kontrollerinde cinsel yönelime dayalı ayrımcılık; Akpınar'ın Türkiye Biyoetik Dergisi'nde yayınlanan yazısı üzerine değerlendirme

Tuğrul ERBAYDAR^a

Sağlık kontrollerinin amacı, sağlık hizmeti vermek midir; yoksa beden polisliği yapmak mıdır? Akpınar'ın Türkiye Biyoetik Dergisi'nde yayınlanan olgu çalışması (1), Foucault'nun tıbbın asıl amacının bedenleri ve toplumsal yaşamı denetim altına almak olduğu savını akla getiriyor.

Barış Sulu ve Aras Güngör'ün evlenme isteğinin engellenmesinin aslen yasal veya tıbbi bir dayanağı yoktur. Çünkü, evlilik öncesi sağlık kontrolleri temelde evlilikle ilişkili olabilecek sağlık sorunlarını önleme amacını taşır. Bu kapsamda sağlık muayenesini zorunlu kılan ve daha sonraki tüm yönetmelik ve genelgelerin temelini oluşturan 1930 tarihli Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nun (2) bu konudaki hükümleri ise günümüzde uygulanamaz niteliktedir. Çünkü bu kanunda bugün bilimsel olarak geçerli olamayacak bazı tıbbi işlemler zorunlu tutulmakta, işlevsel olabilecek tarama testlerinden ise hiç bahsedilmemektedir. Bu durumda yasanın bugün taşıdığı tek anlam, bir tıbbi muayene ve rapor sürecini zorunlu kılmasıdır. Bu muayenenin ve raporun kapsamı ve izlenecek prosedürler güncel tıbbi yaklaşımlar, diğer mevzuat hükümleri ve genel etik ilkeler doğrultusunda yeniden tanımlanmak zorundadır (3,4). Bugünkü işleyişi düzenleyen yönetmelik ve genelgeler de bu temelde hazırlanmıştır ve amaç evlenecek kişileri denetlemek değil, koruyucu hizmetleri sunmaktır (1,4-7).

Barış Sulu ve Aras Güngör'ün evlenmelerinin, sağlık raporu verilmeyerek engellenmesinin tıbbi bir dayanağının olmadığını yersiz olarak sevk edildikleri hastaneden alınan tıbbi rapor belgelemiştir (1). Hastaneye sevk işleminin sterilite ön tanısına dayandırılması zaten tümüyle anlamsızdır, çünkü evlenmek için doğurgan olmak gibi bir koşul yoktur.

Biri kadın diğeri erkek kimliğine sahip iki kişinin evlenmesini önlemenin yasal dayanağının olmadığı da çok açıktır. Uluslararası insan hakları mevzuatında evlenme hakkı ve ayrımcılığa uğramama hakkı temelinde çok açık ilkeler vardır (8,9). Ulusal mevzuatta da söz konusu evliliği önleyecek bir dayanak olmadığı gibi, anayasal eşitlik hakkı ve sağlık hizmetlerinde ayrımcılığı önleyen çeşitli düzenlemeler son derece nettir (10). Bu yüzden, konunun kısa ya da uzun bir süreçte, ulusal ya da uluslararası hukuk düzleminde olumlu bir çözüme kavuşması yüksek olasılıktır. Ancak, konu hukuki olarak çözümlense de bu sürecin neden yaşandığı sorusu ortadan kalkmış olmayacaktır.

Yasal ve bilimsel herhangi bir dayanağı olmadığına göre, Barış Sulu ve Aras Güngör'ün evlenmelerinin engellenmesi, esas olarak haklar, özgürlükler ve sağlık hizmet sürecinin bu hak ve özgürlükleri engelleyici bir araç olarak kötüye kullanılması yani istismar edilmesi bağlamında incelenmelidir. Hak ve özgürlükler temelinde konuyu ele aldığımızda, evlenecek kişilerin yasal düzlemde erkek ve kadın kimliğine sahip olmalarının önemi de ortadan kalkmaktadır. Çünkü yasalar izin verse de vermese de aynı ya da farklı cinsiyetten birisiyle birlikte olmak, birlikte yaşamak ve bu birlikteliği yasal düzlemde de bir ortak-yaşama yani evliliğe dönüştürmek ya da dönüştürmemek her yetişkin bireyin temel kişisel hakkıdır ve insan hakları

^a Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı ✉ erbaydar@ankara.edu.tr

literatüründe çok iyi bilindiği gibi, hiçbir hak yasalar tarafından engellenmekle hak olmaktan çıkmaz.

Aslında, lezbiyen, gay, biseksüel, transseksüel ve interseks (LGBTİ) bireyler ve onların yaşantıları –tıpkı heteroseksüel kadın ve erkek bireyler ve onların yaşantıları gibi- standart bir kalıba sığmayacak çeşitliliktedir. Ancak, devlet ve onun temsil ettiği heteroseksist normatif yapı, kadın ve erkeği olduğu gibi LGBTİ bireyleri de tektipleştirmeye ve bu tektip tanım içerisinde kadın-kadın ve erkek-erkek evlilikleri engelleyerek arzu ettiği denetimi sağlamaya çalışmaktadır. Barış Sulu ve Aras Güngör ise tam bu noktada, farklı yasal cinsiyetlere sahip iki LGBTİ birey olarak yasal sınırlamaların oluşturduğu heteroseksist parmaklıklar arasından sıyrılırken, sağlık raporu verilmemek suretiyle engellenmeye çalışılmıştır. Burada, gardiyanların elinden kaçan tutuklunun peşine düşen bir cezaevi doktoru gibi, tıbbın son norm-koruyucu olarak devreye girişine tanık oluyoruz. Barış Sulu ve Aras Güngör olayı, bu açıdan, tıbbın toplumsal işlevinin ne olduğunu sorgulamamıza yol açan bir olaydır.

Elbette tıp dediğimiz yekpare değil, kendi içinde çeşitli dinamikleri ve çelişkileri barındıran bir yapı. Bu yapı içinde, bir tarafta –bu olayda olduğu gibi- tıbbın beden kontrolü ve toplum normlarının ve bu normlar doğrultusunda günlük yaşamın düzenlenmesi açısından işlevleri yer alıyor; diğer tarafta ise bireyin yararını ve özerkliğini gözetken, haklar ve özgürlükler yaklaşımıyla sunulan sağlık hizmetleri bulunuyor.

Barış Sulu ve Aras Güngör olayına haklar ve özgürlükler perspektifinden baktığımızda, LGBTİ kimliklerinden dolayı kişilerin ayrımcılığa uğradıkları, cinsel yaşantılarıyla ilgili insan haklarının, diğer bir ifadeyle cinsel haklarının ihlal edildiği açıktır. İnsan hakları literatürünün cinsel yaşam çerçevesinde yeniden okunması ve bu alanda çeşitli uluslararası sözleşmelerin ve mahkeme kararlarının incelenmesi yoluyla hazırlanan bir metin olan “Cinsel Haklar: Bir IPPF Bildirgesi”, cinsiyet kimlikleri, cinsel yönelimleri, bedensel özellikleri, dış görünüşleri, sağlık durumları, yaşam biçimleri ve diğer özellikleri ne olursa olsun herkesin, karşılıklı rızaya dayalı olmak koşuluyla, kendi istediği kişiyle ve istediği tarzda birlikte olabilmeye, bunu yasal evlilik biçiminde ya da evlilik olmaksızın gerçekleştirebilme ve kişisel özellikler, yaşam biçimi ve evlilikle ilgili tercihler nedeniyle kamusal ve özel alanda ayrımcılığa uğramama hakkı olduğunu vurgulamaktadır (11,12). Devletin bu haklar karşısındaki sorumluluğu ise bu hakları çiğnememek, başkaları tarafından çiğnenmesine izin vermemek ve bu hakları güvenceye alacak yasal ve idari düzenlemeleri yapmak şeklinde özetlenebilir. “Cinsel Haklar: Bir IPPF Bildirgesi” metni henüz Türkiye’nin içinde bulunduğu herhangi bir uluslararası anlaşma ile resmîyet kazanmamıştır; ancak, çok uzun ve çok geniş katılımlı uluslararası bir hazırlık sürecinin ürünü olarak, çeşitli bölgesel uluslararası sözleşmeler ve çok sayıda hukuksal süreç açısından önemli bir referans metin olarak kabul edilmektedir.

Bu noktada, yazının ilk cümlesinde sorduğumuz, sağlık kontrollerinin amacının ne olduğu sorusuna geri dönecek olursak, sağlık kontrolleri sağlığın korunması ve geliştirilmesi amacıyla yönelik olarak, insan odaklı olarak yapılabileceği gibi; devletin bedenler üzerinde bir denetleme mekanizması olarak, bir tür beden polisliği yaklaşımıyla da uygulanabilir. Elbette, haklar ve özgürlükler çerçevesinden baktığımızda savunulması gereken, bireyin yararı ve otonomisi temelinde sağlığın korunması ve geliştirilmesine yönelik yaklaşımdır. Cinsel sağlık ve cinsel yaşamla ilişkili konular söz konusu olduğunda, siyasi otoritenin ya da idari yapıların tıbbi hizmetlere ahlak normlarını koruma işlevini yüklemeye isteğinin reddedilmesi ve cinsel haklar perspektifinin savunulması, konunun doğası gereği, daha da özel bir önem taşımaktadır.

Kaynaklar

1. Akpınar A. Evlilik öncesi sağlık kontrolleri ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılık ve damgalanma. Türkiye Biyoetik Dergisi 2014; 1(3): 149-53.
2. Umumi Hıfzısıhha Kanunu. Kanun Numarası 1593, Kabul Tarihi: 24/04/1930.
3. İstanbul Tabip Odası Pratisyen Hekim Komisyonu. Evlilik Raporları (Atölye Çalışması Raporu). STED 2002; 11(6): 210-4
4. Yücel Ö. Evlilik öncesi muayene ve testlerin hukuksal niteliği. Adli Bilimler Dergisi 2009; 8(4): 37-47.
5. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. 18.03.2002 tarih ve 4134 nolu genelge.
6. T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Kurumu Başkanlığı. Evlilik öncesi danışmanlık konulu, 04.08.2014 tarih ve 2014/24 sayılı genelge.
7. Güler Baysoy N, Özkan S. Gebelik öncesi (prekonsepsiyonel) bakım: halk sağlığı perspektifi. Gazi Medical Journal 2012; 23: 77-90.
8. Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi. Karar tarihi:1966; Türkiye tarafından imza tarihi:2000. (henüz TBMM tarafından onaylanmamıştır)
9. Avrupa insan hakları sözleşmesi. Karar tarihi: 1950. Türkiye tarafından onay tarihi:1954.
10. Metin Y. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Evlenme Hakkı. Terazi Hukuk Dergisi 2006 (2): 99-110.
11. International Planned Parenthood Federation. Sezual Rights: AnIPPF Declaration. London: International Planned Parenthood Federation; 2008.
12. Erbaydar T. Cinsel Haklar. İçinde: Antihomofobi Kitabı. Kaos-GL Yayını. Ankara, 2011. s.16-19.